

Проблеми діяльності спеціальних товарних рибних господарств (СТРГ) в Одеської області

Бушусь С.Г.

Перші озерні товарні рибні господарства (ОТРГ) були створені в Одеській області в 1984 р. на озерах Китай і Катлабуг загальною площею 11,5 тис. га. Максимальні обсяги добичі ОТРГ на цих двох водоймах були досягнуті в 1988 р. - 2033 т. Далі вони суттєво знизилися. Основні причини зниження – екологічного та економічного порядку.

З введенням Інструкції № 154 (1999 р.) колишні ОТРГ були переведені на режим СТРГ і були створені інші господарства: на Дофіновському лимані в 1999 р., на Хаджибейському лимані в 2003 р., на озерах Ялпуг-Кугурлуй, Кагул-Картал, Сасик в 2004 р., і потім ще ряд господарств на менших водосховищах і ставках.

В цей час в Одеській області існує 18 СТРГ загальною площею близько 79 тис. га (49% від загальної площі внутрішніх водойм Одеської області). Максимальний вилов тут був досягнутий в 2007 р. - 4278 т риби. У подальші роки вилов риби в цих СТРГ декілька знизився в 2014 р. він склав 3561 т, ф в 2021 р. тільки 3060 т (табл.). Слід зазначити, що майже 95% від цієї величини припадає на 6 найбільших господарств Одеської області (Кагул, Ялпуг-Кугурлуй, Катлабуг, Китай, Сасик і Хаджибей). На Одещині перебуває 5,9% від усіх СТРГ в Україні, проте на їхню частку припадає 55,4% від їх загальної площі та 43,3% від загального вилову. На інших внутрішніх водоймах Одеської області загальною площею близько 81 тис. га (включаючи об'єкти ПЗФ Тилігульський та Тузловські лимани – 36 тис. га) було піймано тільки 1102 т риби.

Досягнуті значення рибопродуктивності водойм СТРГ помітно вище аналогічних показників для інших крупних водойм області, однак у цілому не перевищує значення показників середньорічної природної продуктивності, які раніш досягнуті для цих водойм. У 2021 р. середня рибопродуктивність у СТРГ Одещини склала 38,7 кг/га, що на 20% нижче за середнє значення цього показника для СТРГ в Україні - 49,6 кг/га. Проте, середня рибопродуктивність СТРГ була майже втричі вищою, ніж у решті внутрішніх водойм області (13,6 кг/га). Але рибопродуктивність водойм, що функціонують в режимах СТРГ, не досягла значень, що передбачені «Режимами СТРГ...». У середньому за останній період планові показники за обсягами вилову ВБР в СТРГ, які створені на крупних водоймах Одеської області, були виконані на 13% - 80%. У 2021 р. всі умови Режиму СТРГ виконували лише 8 господарств із 18.

За іншим важливим показником - обсягами зариблення - СТРГ значно перевершують останні природні водойми: майже в 30 разів. Проте за останні кілька років обсяги штучного зариблення водойм СТРГ істотно знизилися. Якщо у 2014 р. СТРГ Одеської області здійснили зариблення 14,2 млн. шт. штучно вирощеної молоді, то у 2021р. тільки 8,55 млн. шт. Це склало 45,3% від загального обсягу зариблення, яке здійснили всі СТРГ України. Однак розподіл обсягів зариблення вкрай нерівномірно. У найбільших обсягах зариблюються оз. Кагул, Катлабуг, Ялпуг-Кугурлуй, Китай, Сасик. Десять СТРГ зариблення взагалі не проводили.

Таблиця – Обсяги вилову ВБР і рибопродуктивність водойм Одеської області в 2014-2021 рр.

	Площа, га	Виллов ВБР, т		Рибопродуктивність, кг/га	
		2014 р.	2021 р.	2014 р.	2021 р.
Внутрішні водойми (без СТРГ) в т. числі:	81000	1245	1102	14,9	13,6
Прісноводні водойми	42000	829	981	18,5	23,4
Солоні лимани	39000	416	120	10,7	3,1
СТРГ	79000	3561	3060	46,9	38,7

Слід зазначити, що питома рибопродуктивність СТРГ (кг/га) на великих водоймах значно нижче, ніж та, що досягнута на деяких малих водоймах площею до 100-200 га. На невеликих водоймах з контрольованим водним режимом можливо набагато ефективно проводити рибоводно-меліоративні заходи, штучно сформувати високопродуктивний іхтіоценоз і здійснювати облов вирощеної риби.

Менша ефективність роботи СТРГ на великих водоймах пов'язана з такими факторами.

Екологічні - забруднення води, замулення, обміління, всихання, засолення, цвітіння води та ін. Більшість великих природних водойм знаходяться в незадовільному екологічному стані.

Користувач СТРГ не може керувати водообміном, рівневим режимом і якістю води великих водойм комплексного призначення.

Незадовільний стан рибозахисту на водопостачальних каналах (особливо актуально для придніацьких озер). Завдання будівництва та підтримки рибозахисних споруд лягає на користувачів СТРГ.

Значна частина іхтіомаси у великих водоймах припадає на дрібні непромислові малоцінні види, які, в підсумку, споживають більшу частину кормової бази. Проведення меліоративних ловів неможливо технічно, і до того ж суперечить природоохоронному законодавству.

Наявність переносників і вогнищ різних захворювань, заморні явища. Велика кількість рибодільних птахів.

Неможливість організації повного облову промислових видів ВБР.

Відсутність посадкового матеріалу чистих ліній білого товстолобика. Гібрид білого і строкатого товстолобика, якій переважає останнім часом в зарибленні, не може виконувати функції фітомеліоратора.

Значні витрати електроенергії для заповнення заплавних риболовних ставків при вирощуванні зарибку.

Труднощі з охорони великих водойм від браконьєрства.

Проблеми логістики та збуту продукції. У період масового лову ціна рибопродукцію рослиноїдних риб, карася іноді падає нижче собівартості.

Вплив усіх цих факторів визначає екстенсивний характер рибогосподарського використання великих водойм і стримує підвищення їх рибопродуктивності.

Подолання всіх цих проблем і досягнення підвищення рибопродуктивності водойм вимагає значних фінансових і матеріальних вкладень при досить тривалих термінах їх окупності. Для стабільної багаторічної роботи СТРХ необхідно гарантоване закріплення за підприємствами права користування водними біоресурсами терміном на 10-25 років. Проте існуюча Інструкція СТРГ №4 від 2008 р. таких гарантій не дає. По суті, СТРГ є формою закріплення за користувачем права ексклюзивного використання ВБР водойм, оренда яких з різних причин неможлива. Оскільки правовий статус СТРГ прописаний лише у відомчих документах Держрибагентства, право користування СТРГ значною мірою залежить від довільних рішень його чиновників. Прикладів переділу водойм та ліквідації СТРХ безліч. Досить сказати, що ще у 2015 р. у країні діяло 748 СТРГ, а у 2021 р. їх налічувалося лише 307, з яких реально працювало 214, а здійснювало зариблення і того менше – 149.

Зрозуміло, створення далеко не всіх СТРГ було виправдано, і вони виявилися нежиттєздатними. Особливо це стосується тих випадків, коли вони створювалися всупереч науковим рекомендаціям, а іноді здоровому глузду. Вкрай невдалим є створення нових СТРХ на незольованих частинах великих водойм, що викликає масу претензій з боку ущемлених традиційних користувачів ВБР (СТРХ у Дністровському лимані, в Каланчакській затоці). Проте загалом вищі показники рибопродуктивності СТРХ порівняно з іншими водоймищами загального користування свідчать, що закріплення водойм за конкретними господарями має свої переваги, і саме форма СТРХ має право життя у певних умовах.

Розроблений Держрибагентством новий варіант «Тимчасової інструкції про порядок штучного розведення, вирощування водних біоресурсів та їх використання у спеціальних то-

варних рибних господарствах в умовах воєнного стану» не сприяє розв'язанню існуючих проблем, а лише посилює їх.

Держрибагентство має намір спростити створення СТРГ надзвичайно ризикованим чином - шляхом повної ліквідації будь-якого попереднього наукового аналізу даних про водойму та його біоресурси. Замість передбаченої досі процедури розробки Режиму СТРГ у профільній науковій установі, пропонується доручити це завдання територіальним органам самого Держрибагентства. Рибінспекції немає достатнього досвіду розробки біологічних обґрунтувань створення СТРХ, біологічних знань, кваліфікованих кадрів. Крім того, здійснити якісну розробку пакета документів СТРГ за 10 днів просто неможливо. Можуть виникнути несприятливі наслідки від створення СТРГ, при яких природна туводна іхтіофауна водоймища може постраждати, а види, що інтродуються, не дадуть бажаного рівня продукції. Адже при створенні СТРГ передбачається відмова від звичайної процедури регулювання рибальства на основі встановлення обмежень за обсягом вилову (ліміти, прогнози допустимого вилову) і за кількістю знарядь лову (режим промислу). Переведення водойми в режим пасовищної аквакультури СТРГ має проводитись тільки на основі серйозних наукових обґрунтувань, для розробки яких зазвичай потрібно провести кілька експедицій на водойму. Очевидно, що автори проекту ставлять своїм основним завданням надати Держрибагентству можливість розпоряджатися водоймами та їх біологічними ресурсами без жодних попередніх досліджень та наукових обґрунтувань. На наш погляд це прямо суперечить природоохоронному законодавству нашої країни.

Цікаво, що з проекту нової Інструкції зникло визначення головної мети створення СТРГ – підвищення рибопродуктивності водойм шляхом здійснення спрямованих рибоводно-меліоративних заходів.

Держрибагентство у своєму проекті абсолютно ігнорує участь органів місцевого самоврядування та асоціацій традиційних користувачів водних біоресурсів під час ухвалення рішення про створення СТРГ на водоймі. На наш погляд це призведе до серйозних негативних наслідків у місцевих громадах, які традиційно використовують дані біоресурси. Чинники Держрибагентства прагнуть отримати можливість ліквідувати традиційне рибальство місцевих рибалок для того, щоб надати будь-якому сторонньому підприємству право використання водних біоресурсів будь-якої водойми.

У новому проекті Інструкції не встановлюється термін дії Режиму СТРГ та дозволу на право користування ВБР. Не передбачається також і процедура внесення змін до Режиму СТРГ.

Держрибагентство намагається максимально забюрократизувати діяльність СТРГ. Користувачам наказується надавати інформацію щодо вирощування, зариблення та вилову риби щотижня. Тоді як чинною Інструкцією №4 передбачено щоквартальне надання звітів про вилов риби та звіту про зариблення 1 раз на рік, після його здійснення. Не подання звітності про здійснення штучного розведення, вирощування водних біоресурсів та їх спеціального використання у СТРГ два і більше разів протягом місяця служить основою скасування Режиму.

Взагалі світова практика розвитку рибного господарства зовсім не вказує на пріоритет господарств пасовищної аквакультури якими є СТРГ. Основну рибну продукцію у світі постачають господарства, де аквакультура здійснюється у контрольованих умовах (садки, ставки, басейни, та ін.). Тому до створення СТРГ на водоймах слід приступати тільки з урахуванням усіх можливих наслідків.